

University of Groningen

Recensie van: Willem Frederik Hermans & F. Bordewijk, Een onmisbare verwantschap – Brieven 1944-1965

Renders, Hans

Published in:
Het Parool

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2011

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Renders, H. (2011). Recensie van: Willem Frederik Hermans & F. Bordewijk, Een onmisbare verwantschap – Brieven 1944-1965. *Het Parool*.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

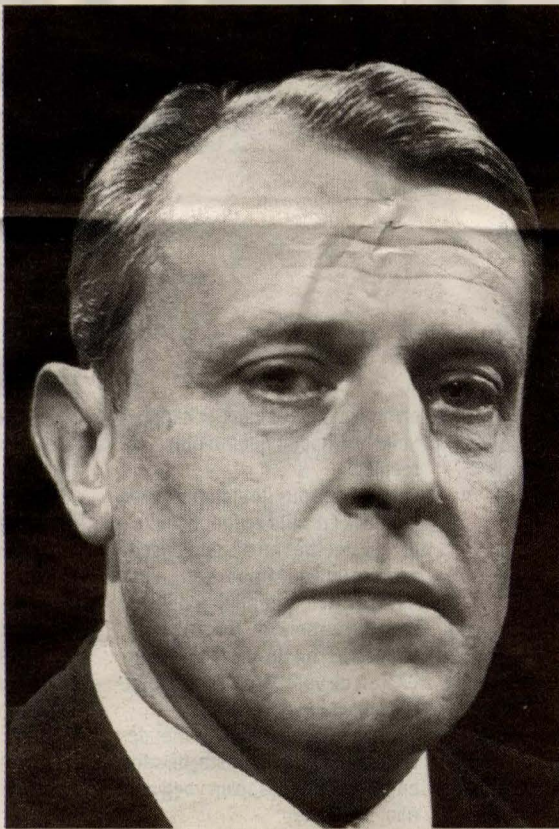
Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Verwante surrealisten

Willem Frederik Hermans
& F. Bordewijk:
**Een onmiskenbare
verwantschap – Brieven
1944-1965**
De Bezige Bij, €19,90.

★★★★☆

Willem Frederik Hermans

Ferdinand Bordewijk

SPAARNESTAD PHOTO

Helemaal niet slecht, maar het lijkt te veel op het proza van F. Bordewijk. Zo ongeveer luidde de reactie van uitgeverij Meulenhoff nadat de 23-jarige Willem Frederik Hermans in 1944 een paar manuscripten had ingestuurd. De uitgever had de toen invloedrijke letterkundige D.A.M. Binnendijk gevraagd een oordeel te geven en die schreef: 'Wat bij Bordewijk een persoonlijke stijl is, overeenkomstig een eigen ziens- en zijnswijze, lijkt hier navolging en forceering.'

Nu kunnen wij hier, met het gelijk van de literatuurgeschiedenis aan onze zijde, cynisch over Binnendijk doen, maar hij had wel een punt. Er bestaat inderdaad een treffende overeenkomst in 'ziens- en zijnswijze' tussen de schrijver van *Fantastische vertellingen*, *Blokken*, *Bint*, *Rood paleis*, *Karakter* en de auteur van *Conserve*, *Moedwil en misverstand* en *De tranen der acacia's*. Alleen op het moment dat Binnendijk zijn oordeel gaf, had Bordewijk zijn romans al gepubliceerd en moest Hermans nog beginnen.

En hoewel Hermans een beetje verontwaardigd deze aantijging van plagiaat aan Bordewijk voorlegde, schreef hij er eerlijk bij wel te willen toegeven dat 'het lezen van Uw boeken, die mij zeer troffen, sporen heeft nagelaten'.

Dit eerste schrijven aan de 36 jaar

oudere Bordewijk vormde het begin van een bescheiden correspondentie, die tot Bordewijks dood in 1965 zou duren. In een keurig verzorgd boekje zijn de 33 brieven van Bordewijk en de achttien brieven van Hermans, waarvan één aan mevrouw Bordewijk vrouw na de dood van haar man, nu uitgegeven en geannoteerd.

Niet alle brieven zijn bewaard gebleven, maar toch valt goed te begrijpen waarom de twee heren zich verwant voelden, ook omdat Hermans in 1979 een artikel over zijn contact met Bordewijk heeft geschreven dat in het uitstekende nawoord van Marsha Keja en Arno Kuipers bij dit boekje van commentaar is voorzien.

Hoewel Bordewijk en Hermans el-

Hermans op zijn beurt zorgde ervoor dat enkele van die schetsen in *Criterium* werden gepubliceerd.

De verwantschap zat puur en alleen in het werk. En daar kon dan ook nog alleen per brief uiting aan worden gegeven. Als weer een ontmoeting op stapel stond, schreef Bordewijk vormelijk: 'Dat ons komende gesprek ook de letterkunde zal insluiten, lijkt me niet bij voorbaat onmogelijk.' Er zijn afspraken waar een avant-gardistische schrijver meer naar uitkijkt, zoveel is duidelijk.

De hoogtepunten uit deze voor het overige nogal brave brieven zijn zonder twijfel de passages waarin de heren elkaar bekritisseren. Bordewijk over *Mandarijnen op zwavelzuur*: 'Uw stijl zou hier en daar nog wat herzien kunnen worden en enkele grove kantjes bij geslepen tot scherp.' En Hermans' commentaar op Bordewijks bundel *Onderweg naar de Beacons* is zelfs te lezen als een beginselprogramma van het surrealisme: 'Men bemerkt in Uw proza een soort verlegenheid (...) tegenover de levende dingen. De meeste geslaagde persoon uit dit verhaal, de enige die werkelijk plastisch tot leven komt is dan ook niet werkelijk een levend ding: ik bedoel de automaat.'

Bordewijk vatte dit oordeel op als een compliment. En toen Bordewijk Hermans zijn verhaal *De fruitkar* stuurde, kwam weer een compliment van het zuiverste surrealistische water retour: 'Dit stenen fruit is een huiveringwekkende geniale vondst, een op onnaspeurlijke wijze toegebrachte stoot in het onderbewustzijn.'

En wat vond Bordewijk zelf van het door Binnendijk opgemerkte bijna-plagiaat? Hij vond dat Binnendijk overdreef, maar: 'Eenige verwantschap met mijzelf trof ik inderdaad hier en daar aan.' Naarmate de correspondentie vordert, begint Bordewijk het zelfs om te draaien en ziet hij steeds vaker hoe hijzelf door Hermans wordt beïnvloed. En daar was hij maar wat trots op, want nog vlak voor zijn dood had hij Hermans onze grootste levende schrijver genoemd.

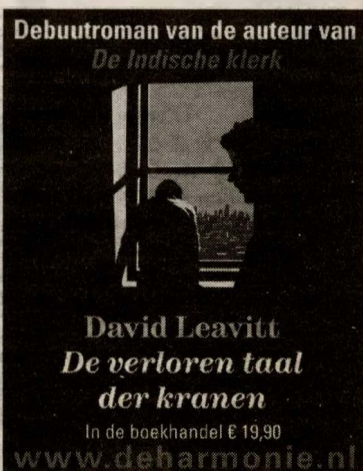
HANS RENDERS

top tien

Deze week het best verkocht bij Selexyz Scheltema

- 1 (1) **Michel Houellebecq**
De kaart en het gebied
De Arbeiderspers, €19,95.
- 2 (2) **A.F.Th. van der Heijden**
Tonio
De Bezige Bij, €23,50
- 3 (3) **Laurent Binet**
Hhhh
Meulenhoff, €19,95.
- 4 (4) **Peter Buwalda**
Bonita Avenue
De Bezige Bij, €19,90.
- 5 (6) **Herman Koch**
Zomerhuis met zwembad
Anthos, €20,95.
- 6 (7) **Hans Keilson**
In de ban van de tegenstander
Van Gennep, €19,90.
- 7 (8) **James Worthy**
James Worthy
Lebowski, €15,95.
- 8 (5) **Lawrence Hill**
Het negerboek
Ailantus, €19,95.
- 9 (-) **Christiaan AlberdingkThijm**
Het proces van de eeuw
Lebowski, €17,90.
- 10 (10) **Jonathan Franzen**
Vrijheid
Prometheus, €19,95.

ADVERTENTIE

Te verschillend van karakter om vrienden te worden

kaar een enkele keer opzochten, waren zij te verschillend van karakter om vrienden te worden. Eén keer wendde Hermans tijdens een ontmoeting zelfs hoofdpijn voor, omdat hij zich gewoon stierlijk zat te vervelen. Nee, hun verwantschap zat in een gemeenschappelijke belangstelling voor het surrealisme.

Hermans werd na de oorlog redacteur van *Criterium*, het literaire tijdschrift waarin een lans werd gebroken voor de droom in de literatuur, het fantastische en het mythische.

In 1947 besprak Bordewijk in het *Utrechtse Nieuwsblad* twee bijdragen uit *Criterium* – *Dokter Klondyke* van Hermans en een fragment uit de roman *Bewolkt bestaan* van Cola Debrot – onder de kop *Iets over surrealisme*. Hij prees daarin vooral Hermans' talent in de traditie van het Franse surrealisme te schrijven. Bordewijk had zijn grote romans toen al geschreven, had het druk als advocaat, maar schreef ondertussen aan korte schetsen die hij zelf avant-gardistisch noemde.